

TÜRKÇEDEKİ TÜRK DİLİ TARİHİ KİTAPLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Dr. Ceyda ADIYAMAN

Öz: Türkçe dünyanın en eski ve tarihî dillerinden biridir. Dilin iç ve dış tarihi açısından Türkçenin tarihsel süreci çeşitli kitaplarda incelenmiştir. Ancak Türk dilinin tarihini konu alan kitaplar dilin tarihine göre oldukça yenidir. İlk Türk Dili Tarihi kitabını Ahmet Caferoğlu yazmıştır. İkincisini Ahmet Bican Ercilasun kaleme almıştır. Üçüncü kitabı ise Ali Akar yazmıştır. Bu çalışmada adı geçen üç kitap da dilin dış ve iç tarihine ilişkin bilgiler ve iki açıdan karşılaştırılmış ve sonuçta Ahmet Caferoğlu'nun eserinin hala değerini koruduğu, Ercilasun'un kitabının dilin iç tarihi açısından daha ayrıntılı olduğu, Akar'ın çalışmasının ise güncel duruma daha çok önem ve yer vermek bakımından özgün nitelikler taşıdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, dil, tarih, Caferoğlu, Ercilasun, Akar.

A COMPARATIVE STUDY ON THE BOOKS OF THE HISTORY OF TURKISH LANGUAGE IN TURKISH

Abstract: Turkish is one of the oldest and most historical languages in the world. Historical process of Turkish has been studied in various books from the perspective internal and external of the language. But, these books concerning the history of Turkish language are quite new than the history of this language. The first History of Turkish Language book was written by Ahmet Caferoğlu, the second one by Ahmet Bican Ercilasun, and the third one by Ali Akar. In this paper, these three books were compared within the perspective of informations concerning the internal and external history of the language and two issues; and finally It has been identified that, Ahmet Caferoğlu's work still preserves its value, Ercilasun's book is more detailed in terms of the internal history of language, and Akar's work has original characteristics in terms of giving more importance and place to the current situation.

Key Words: Turkish, language, history, Caferoğlu, Ercilasun, Akar

Giriş

Bir bilim dalı ve araştırma alanı olarak Türk dili tarihçiliği Türk edebiyatı tarihçiliğinden doğup gelişmiştir. Edebiyat tarihçiliğinin sorunları, alanı, yöntemleri, geçmişi ve kazanımları dil tarihçiliğinin önünü açmış ve yolunu aydınlatmıştır. Bu yüzden Türk dili tarihçiliğinin doğuş ve gelişim aşamaları

ORCID ID : 0000-0003-2609-7480

DOI : 10.31126/akrajournal.585922

Geliş tarihi : 03 Temmuz 2019 / Kabul tarihi: 06 Ağustos 2019

*Dr. ceyrinnur@gmail.com

Türk edebiyatı tarihçiliğinin geçmişinde aranmalıdır.

Türk edebiyatı tarihçiliğinin tezkirecilik geleneğine değin uzanan bir geçmişi vardır. 1306/1888 yılında Abdülhalim Memduh'un yazdığı "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye" adlı kitap "Türkçede yazılan ilk edebiyat tarihi" olarak kabul edilmektedir (Çetin, 1991: 143-145).

Türkolojide "usul, tarik, yöntem, metod" gibi adlarla anılan alanın doğuşu ve gelişiminde Köprülü'nün hocası olan Ziya Gökalp'ın yeri ve önemi büyüktür. 1913'te İstanbul Üniversitesinde toplumbilim bölümünü kurarak akademik toplumbilimin Türkiye'deki öncüsü olan Ziya Gökalp'ın "Bir Kavmin Tedkikinde Tâkip Olunacak Usûl" (Gökalp, 1331: 193-205) adlı makalesiyle açtığı yolda, öğrencisi ve ardılı Fuat Köprülü tarafından somut adımlar atılmıştır. Dolayısıyla Türk edebiyatı tarihçiliği alanını bilimsel ilke ve yöntemlere kavuşturan kişi Fuat Köprülü'dür. Onun "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" başlıklı makalesi (Köprülü, 1986: 3-47) Türk edebiyatı tarihçiliğinde bir dönüm noktası olmuştur. Köprülü iki ana bölümden oluşan bu makalesinin başında, "Her ilim, ancak kendisine mahsus olan ilmî usûllerin kullanılması ile teşekkül edebilir" (Köprülü 1986: 3) demektedir. Akder bu makaleyi şöyle değerlendirir:

"Makalenin birinci kısmında tarih metodunun felsefî postulat ve nazariyeleri münakaşa edilmekte, müteakip kısmında bunların tarih ve edebiyat ile münasebet ve uygunlukları işlenmektedir. 51. sayfalık etüdün sonuna dercedilmiş olan bibliyografyanın mantık, metodoloji, felsefe tarihi itibarıyla ihtiva ettiği unsurlar bugün bile mantıktan anlar geçinenlerin müstağni davranamayacakları bir ilmî malzeme fihristidir." (Akder, 1954: 35-36).

Makalesinde Vico, Bacon, Descartes, Montesquieu, Comte, Darwin, Marx, Taine, Bergson, Lanson gibi birçok batılı düşünür ve tarihçinin eserlerinden ve görüşlerinden yararlanan Köprülü gerek yöntem ve gerekse yargılarıyla kendinden sonra tarih, edebiyat ve dil araştırmaları yapan bütün Türk bilim adamlarını derinden etkilemiştir.

Köprülü'nün de dediği gibi "Bütün Türk tarihinin ve Türk kültür tarihinin, menşe'lerinden bugüne kadar, zaman ve mekân içinde bir bütün olarak tetkiki icab" eder (Köprülü 1984: XXII). Köprülü'ye göre Türk tarihi Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreklilik içinde bir bütündür. Dolayısıyla Köprülü'nün "Bir milletin geçmişteki fikrî ve hissî hayatını göstermek itibarıyla, edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin, yani bir milletin umumî tarihinin parçalarındandır." (1986: 4) diyerek Türk medeniyetinin bir şubesi olarak ele aldığı Türk edebiyatı tarihini inceleme yöntemi tarihî açıdan süreklilik, coğrafi açıdan da bütünlük ilkelerine dayanır. Örnek olarak "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı büyük yapıtında Asya'dan Anadolu'ya, kamlıktan dervişliğe, Yesevîlikten Bektaşîliğe, Yesevî'den Yunus Emre'ye doğru gelişen bir tarihsel sürekliliğin

izleri araştırılmıştır. Böylece Anadolu Türk tarihi genel Türk tarihinin bir şubesi olarak Asya Türk tarihine bağlanmıştır. Köprülü bu tutumuyla Türk tarihini 1071'den başlatmak isteyenlere karşı tepkisini de ortaya koymuştur. Köprülü aynı zamanda değişik coğrafyalarda yaşayan Türklerin dil, kültür ve edebiyatlarını da dönemlerine göre karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirerek *coğrafi ve kültürel bütünlük ilkesini* de edebiyat tarihine uygulamıştır.

Zeki Velidi Togan, “Umumi Türk Tarihi Giriş” (Togan, 1981a: VIII-IX) adlı kitabında Köprülü'nün metodolojisini uygulamıştır. Togan kitabında genel Türk tarihini başlangıçtan 15. yüzyıla kadar getirir. Togan'ın genel ve özel Türk tarihini ayırma ölçütü Timur istilâsıdır. Ona göre Timur istilâsına kadar tek bir Türklük vardır. Bu Türklüğün tarihi “Umumî Türk Tarihi”dir. Timur'dan sonra 15. yüzyıldan itibaren Türklük doğu ve batı biçiminde iki kola ayrılmıştır. Doğu Türklüğünün tarihi *Türkistan* tarihidir. Batı Türklüğünün tarihi ise *Türkiye* tarihidir. Köprülü, Türk edebiyatı tarihini başlangıçtan 15. yüzyıla kadar getirir. Bu tarihten sonra batı koluna yer verirken doğu koluna yer vermez. Bu açıdan bakınca Togan'ın *genel* Türk tarihini yazarken örnek aldığı yapıt Köprülü'nün bir bakıma *genel* Türk edebiyatı tarihi olarak kaleme aldığı “Türk Edebiyatı Tarihi”dir. Togan'ın Köprülü'ye verdiği değeri gösteren başka bir örnek de “Tarihte Usul” adlı eserini “*Arkadaşım Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'ye türk ilmini usule kavuşturmak yolundaki mesailerinin takdir nişanesi olarak ithaf olunmuştur.*” sözleriyle Köprülü'ye ithaf etmesidir (Togan, 1981b: I).

Köprülü'nün yukarıda belirtilen “*tarihsel süreklilik ve kültürel bütünlük*” ilkelerine dayalı yöntemi Türkolojide bugün de geçerliliğini korumakta ve eserleri temel bir başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır (Öztürk, 2001: 43).

Türk dili tarihçiliği de yaklaşım, yöntem ve ilkeleri bakımından Köprülü'nün izinde ilerlemiştir. Öncelikle Türk dili araştırmaları tarihi ile Türk dili tarihçiliğini birbirinden ayırmak gerekir. Türk dili araştırmalarının tarihi çok eskilere gider. Oysa Türk dili tarihçiliği yeni bir disiplindir.

Türk dili araştırmaları tarihinde önce sözlük yazma dönemi, ardından da gramer yazma dönemi yaşanmıştır. Türkiye dışında bu alan genel olarak Doğu dilleri araştırmaları kapsamında yürütülmektedir. Geçmiş yüzyıllarda hazırlanan sözlük ve gramer kitapları pratik ihtiyaçlara ve dil öğretimine hizmet etme amacı taşımaktadır. Bu kitapların önsöz veya giriş bölümlerinde yazarlar Türk dilinin genel yapısı ve tarihçesini de vermişlerdir (Kononov, 2006: 17-78).

Türkiye'de ilk Türk dili tarihi kitapları Cumhuriyet döneminde kaleme alınmıştır. Günümüzde gerek adıyla gerekse içeriğiyle Türk dili tarihi gereksinimini karşılayan pek çok çalışma vardır.

Bu araştırmanın evrenini kaynakçada tam künyeleri verilen Caferoğlu, Dilaçar, Levend, Karamanlıoğlu, Tekin, Ercilasun, Akar, Bayat gibi araştırmacıların kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise kronolojik sırayla Caferoğlu, Ercilasun ve Akar tarafından yazılan üç kitap oluşturmaktadır. Örneklem olarak seçilen bu üç kitap iki açıdan karşılaştırılacaktır. Önce bu üç yapıtın Orhun Yazıtları ve Nehcü'l-Feradis ile ilgili olarak içerdikleri bilgiler, sonra da Türk lehçeleri sorununa yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anılan ve bu çalışmada karşılaştırmalı doküman analizi yöntemiyle incelenecek olan üç yapıt dışındaki kitaplara da kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır. Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun "Türk Dili" kitabı, özellikle ilgili, bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerine daha ilk sınıftan itibaren salık verilen kullanışlı ve kolay okunabilen bir el kitabı/manuel durumundadır. Karamanlıoğlu bu kitabında Türk dili tarihini adeta söyleşi biçiminde bir konu olarak ele almaktadır. Yeni bir şey ortaya atmak iddiasında olmayıp ansiklopedik bilgiler içeren yapıtın asıl yararı, başlangıçtan bugüne Türk dilinin gelişimini özellikle son elli yıldır yapılan dil tartışmaları bağlamında sergileme amacı gütmesindedir. Çalışmada art alan Türk Dil Kurumu'nun kuruluşundan sonra gerçekleşen dil özleşmesi ışığında Türkçenin geçmiş ve güncel durumunun değerlendirilmesidir. Karamanlıoğlu, eğer Orhun Türkçesi ile günümüz Türkiye Türkçesi arasında bunca yüzyıl geçmese ve buna bağlı olarak kopuşlar olmasa, temel sözcükler açısından dünden bugüne gelinceye değin pek de fazla bir uzaklaşma ve yabancılaşma olmayacağı görüşündedir. Öte yandan Karamanlıoğlu, özleşme sürecinde görülen aşırılıklar bir yana, eldeki kökler ve eklerden yeni sözcük türetmenin dili geliştireceğini ve bunun gerekli bir iş olduğunu da belirtmektedir (1986: 149). Yeni kuşaklara dil sorunu bağlamında bir yol ve yön gösterme amacı taşıyan yapıtın adının altında "Türk dili nerden geliyor, nereye gidiyor?" sorusunun olması da onun niteliğini vermesi açısından önemlidir.

Bayat'ın kitabı her ne kadar Türk Dili Tarihi adını taşımakta ise de ansiklopedik ve genel bilgi verme amacı ön planda olan yapıtın yazarı, Avrupa merkezci yaklaşımlar ve Türklere ilişkin "safсата"lardan uzak durmaya çalıştığını özellikle belirtmektedir (Bayat, 2003: VI).

"Türk Dili Tarihi" adını taşımasalar da Karamanlıoğlu ve Bayat'ın el kitabı niteliğindeki kitaplarına benzeyen Agop Dilaçar'ın "Türk Diline Genel Bir Bakış", Agâh Sırrı Levend'in "Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri", Talat Tekin'in "Türk Dilleri" adlı kitapları da evreni oluşturan yapıtlar arasında sayılmalıdır. Türk Dil Kurumu'nun ilk genel yazmanı da olan Dilaçar ilk cildi İnönü, sonraki 32 cildi Türk Ansiklopedisi adıyla çıkmış bulunan ansiklopedinin yazar ve redaktörü olarak uzun yıllar görev yapmıştır. Onun çalışmaları

güncel çalışmaları izleyen çok-dilli bir ansiklopedistin yapıtları olarak dönemdeki genel bilgi boşluğunu doldurmuştur. Liselerde edebiyat öğretmenliği de yapmış ve Türk edebiyat tarihi alanında gerek lise düzeyinde gerekse katalog bilgileri içerecek düzeyde yapıtlar veren Levend aynı zamanda Türk Dil Kurumu başkanlığı da yapmıştır. Levend'in "Evreler" kitabı Türk yazı ve dil devriminin tarihsel arka planını vererek Türkçenin özleşmesinin tarihsel akışın bir gereği olduğunu savunan bir yapıttır. Onun amacı da olanı olduğu gibi sergilemek değil olması gerekeni veya olması dileneni vurgulamaktır. Son olarak anılması gereken Tekin'in Türk Dilleri adlı yapıtı, Türkçenin dünya üzerinde yayılışını ve lehçelere ayrılışını gözler önüne sermeye çalışan, dil tarihçiliğinin yalnızca dış yönüne değinen bir çalışmadır.

Türkçedeki İlk Türk Dili Tarihi: Caferoğlu'nun Eseri

Türkçede yazılan ilk "Türk Dili Tarihi" Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan ve 1964 yılında iki cilt olarak basılan eserdir. Bu çalışmada ikinci baskısı 1969'da yapılan eserin iki cildi bir arada tek kitap hâlinde çıkan 1984 basımı kullanılmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun Türk Dili Tarihi, Türkolojinin çığır açan temel başvuru kitaplarından biridir. Kitap üzerine bugüne değin bir çalışma ve değerlendirme yapılmamıştır.

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu kitabının önsözünde takip ettiği yöntem ve kullandığı sistem hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Buna göre Caferoğlu konu üzerinde yapılan çalışmaları göz önünde bulundurmakla yetinmemiş; her konu üzerinde o sahadaki öğretim deneyimlerinden edindiği yargı ve sonuçlara da yer vermiştir. Okuyucuya dayanılan kaynaklar hakkında sağlam bir liste sunmak üzere zengin bir bibliyografya koymuştur. Caferoğlu, gerektiğinde henüz basılmamış yazma hâlindeki eserleri de kullandığını belirtmektedir. Bölümlerin sınırlarını eldeki kaynaklara göre belirlemiştir. Buna karşılık Türk dilinin dönüm noktalarını oluşturan devreler de Türk tarihi ve kültürü ile uyumlu bir biçimde düzenlenmiştir.

Caferoğlu dil tarihini iç ve dış tarih olmak üzere ikiye ayırır (1984: 2). Dış tarih, Köprülü'nün de uyguladığı "edebiyat tarihi medeniyet tarihinin bir şubesidir" yaklaşımına koşut biçimde "Türk dili tarihi Türk kültürü tarihinin bir şubesidir". Dilin iç tarihini ise gramer kuralları oluşturmaktadır. İlk boyut dinamik, ikinci boyut statik tarihçiliği gerekli kılar. Bu kavramlar Saussure'un art zamanlı ve eş zamanlı ya da dikey ve yatay eksen kavramlarına ve Köprülü'nün tarihsel süreklilik ve kültürel bütünlük modellerine benzemektedir. Caferoğlu bu konudaki düşüncelerini şöyle belirtir:

"Dilin iç ve dış tarihi hakkında şimdiye kadar verdiğimiz malûmattan da anlaşılacağı veçhile, dilin dış tarihine ait araştırma malzemesi, bir dereceye

kadar tarih ve edebiyat tarihi malzemesine yakınlık göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, bir kavimin yayılımından, seviyesinden, edebiyatının gelişmesinden bahseden herhangi bir tarihçi veyahut edebiyat tarihçisi, mutlak surette, dilin dış tarihine de temas mecbur kalmaktadır. Aradaki bu malzeme uygunluğu, ehemmiyetle göz önünde tutularak, bu eserde, Türk tarihi ve edebiyatı konularına da kâfi derecede temas edilecektir.” (Caferoğlu, 1984: 8).

Caferoğlu kitabını dört cilt olarak tasarlamıştır. Birinci cilt Türk dilinin belirli oranda daha az bilinen Türkiye dışına taşan İslam öncesi Türk yazı dilini tarih ve kültürü ile birlikte içine almaktadır. Kronolojik açıdan bazı kaymalarla I-XI. yüzyılları kapsamaktadır. İkinci cilt ortak Orta Asya yazı dilini konu alır. Zaman olarak da XI-XV. yüzyıllar arasını içermektedir. Üçüncü cilt ortak Küçük Asya yazı dilini yani Selçuklu ve Osmanlı yazı dilini içine alacak biçimde tasarlanmıştır. Son cilt ise Ali Şir Nevai (1441-1501) ile Fatih Sultan Mehmet'ten bu yana değişik Türk ülkelerinde geniş bir yazı dili hâline gelen ve eser veren Türk lehçelerini kapsayacaktır. Burada özellikle Çağatay, Azeri, Özbek ve Osmanlı Türkiye yazı dilleri üzerinde durulacaktır. Diyalektolojiye ilişkin konular ise çok çeşitli ve birbirine aykırı noktalarda toplandığı için ayrı ayrı araştırmalar biçiminde yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu esere konulmayacaktır. Ne yazık ki Caferoğlu bu tasarısını gerçekleştirememiş, üçüncü ve dördüncü ciltleri yazamamıştır. Elimizde yalnızca ilk iki cilt bulunmaktadır. Caferoğlu sonraki çalışmalarında daha çok ağız araştırmaları, derlemeleri ve değerlendirmelerine yönelmiştir. Eldeki iki cildin içeriğinde şunlar yer almaktadır:

Birinci cildin ilk bölümünde Caferoğlu dilin iç ve dış tarihi kavramlarını açıklığa kavuşturur ve Türk dili araştırmalarının amacını üç başlık altında belirtir:

1. Dil verimleri ile lehçe, şive ve ağızlar üzerinde incelemeler yapmak, bu verimlerin nitelikleri ve düzeyleri üzerinde bilimsel yargılar ortaya koymaya çalışmak.

2. Türk yazı dili ve edebiyatının gelişimi üzerindeki toplumsal, tarihsel ve diğer etkenleri araştırıp ortaya koymak.

3. Halk hayatı ve dilini bütün yönleriyle betimleyen öğeleri belirlemek.

İkinci bölüm soy ağacına göre Türk dilinin doğuşu ve türeme sorununu Türk dili ile İskit, Sümer-Akat, Hami-Sami, Ural-Altay, Fin-Ugor, Moğol, Kore dilleri arasındaki ilişkiler açısından açıklamaya çalışır.

Üçüncü bölümde tek heceli, eklemeli ve bükümlü diller tanıtılarak Türk dilinin morfolojik tasnifteki yeri ele alınır.

Dördüncü bölümde Türk dilinin tarihsel dönemlendirmesi yapılır. Bu bölümde verimleri elde olmamasına karşılık Türk dilinin milattan önceki durumu çözülmeye çalışılır. Caferoğlu Türk dili tarihini şu dönemlere ayırmıştır:

1. Proto Türkçe veya Ana dil dönemi
2. İlk Türkçe dönemi (Hun, Bulgar ve Macar dilleri ile Türkçenin ilişkisi)
3. Eski Türkçe dönemi (Göktürk ve Uygur metinleri dönemi)

İkinci cildin bölüm ve konu dağılımı da şöyledir:

1. Kaşgarlı Mahmut ve eseri çevresinde Oğuz ve Hakaniye Türkçelerinin durumu.

2. Ortak Orta Asya Türkçesi: Kutadgu Bilig üzerinden Kaşgar Türkçesi hakkında bilgi.

3. Ortak Orta Asya Türkçesinin Kaşgar şivesinde yazılmış Atabetü'l-Hakayık, Yesevi Hikmetler, Oğuz Kağan Destanı gibi verimlerin dil özellikleri ile Karahanlı Türkçesi grameri.

4. Ortak Orta Asya Türkçesinin Batı Türkistan Şiveleri: Nehcü'l-Feradis, Muinü'l-Mürid, Muhabbetname, Mukaddimetü'l-Edep gibi verimler üzerinden Harezmi Türkçesi grameri anlatılır.

5. Yazılış yerleri bilinmeyen bazı Batı-Türkistan Türkçe kaynakları.

6. Ortak Orta Asya Türkçesinin İran şiveleri

7. Altın-Ordu Türkçesinin gelişimi ve Codex Cumanicus.

8. Çağatay Türkçesi, gelişmesi, özellikleri ve Ali Şir Nevai devri.

Görüldüğü gibi Caferoğlu da Köprülü ve Togan gibi 14-15. yüzyıllara değin Türk tarihini “umumî” veya “ortak”, sayan bir görüşe sahiptir. Ondan sonraki dönemde Türklük ve onun değerleri coğrafya ve kültür açısından çeşitli şubelere ayrılmıştır. Bu bakımdan Umumi Türk Tarihine Giriş, Türk edebiyatı Tarihi ve Türk Dili Tarihi adlı yapıtları aynı bakış açısının tarih, edebiyat ve dil şubelerine uyarlanmış örnekleri olarak nitelenebilir.

Türkçedeki İkinci Türk Dili Tarihi Kitabı:

Ahmet Bican Ercilasun'un Eseri

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un ilk baskısı 2004 yılında yapılan Türk Dili Tarihi adlı kitabı yazarının çağrısı ve dileği nedeniyle okuyucusunun katkısıyla yazımı sürdürülecek bir “açık yapıt” niteliğindedir. Ercilasun, kitapta görülebilecek her türlü eksik ve kusurun kendisine bildirilmesinden memnun olacağını bildirmektedir. Çünkü ona göre bilim eleştiri ve tartışmayla gelişmektedir. Ercilasun'un kitabı ile ilgili başka bir uyarısı da duyguların zaman zaman bilim çalışmalarına karışabileceği gerçeğidir. Ancak bu duygu yüce bir duygudur. Ona Ercilasun *heyecan* adını vermektedir: “*Eğer bilime ve millette faydalı olma heyecanını taşımasaydım kendimde bu kitabı da başka kitaplarımı da yazacak enerjiyi bulamazdım.*” (Ercilasun, 2009: 15). Bu sözler Köprülü'nün şu sözlerini anımsatmaktadır:

“Ben İslâm Medeniyeti adlı eserimin Mukaddimesi ’nde de kaydettiğim gibi, ilim ve insâniyyetin iyiye doğru gittiğine inananlardandım; bundan yarım asır önce olduğu gibi, bugün de, insâniyyetçi Türk nasyonalizminin heyecânını kalbimde ve kafamda taşıyorum; lâkin, tarihî realiteyi ararken, herşeyden önce, ilmî hakikatlerin hizmetkârı olduğumu da unutmadım.” (1986: XIII; Barthold-Köprülü, 1977: XXIII).

Ercilasun Türk dili tarihi yazmanın zorluklarını önemle vurgulamaktadır. Ona göre çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türk dili binlerce anıt, yazıt ve belgeyle sayısız malzemeye sahiptir. Bu geniş coğrafyayı ve malzemeyi tek başına kucaklamak zordur. Son yüzyılda Türkçenin kullanım alanı Avrupa, Amerika ve Avusturalya’daki Türkler sayesinde daha da genişlemiştir. Bunun yanında Türk dili deyince yalnız Türkiye Türklerinin dilini de anlamamalıdır. Ercilasun, görülmesi gereken kaynak ve belgelerin hemen tamamına ulaşmaya, onları görmeye çalıştığını belirtmektedir. Elbette bunda başarılı olduğu söylenemez. Kendisinin de belirttiği gibi Türk dili araştırmaları İngilizceden Rusça ve Çinceye, çok farklı dillerde yapılmıştır. Ercilasun, böylece Türkoloji araştırmalarında çok dilli (multilingual/polyglot) ve çok coğrafyalı olmak gereğinin de altını çizmektedir. Son yıllarda Türkiye ve başka ülkelerde Türk dili alanında yapılan çalışmaların büyük bir artış göstermesi de bu zorluklara eklenmiştir. Ancak alanın genişliği, malzemenin bolluğu, araştırmaların çokluğu böyle bir çalışmanın yapılmamasını gerektirmez. Ercilasun kendi sözleriyle, kendinden önceki ana kaynak olarak *“Caferoğlu’nun cesaretle adım attığı bu sahaya ondan 50-60 yıl sonra ... adım atmaya cesaret”* etmiştir (2009: 13).

Ercilasun da ana yöntem olarak Köprülü’den beri sürüp gelen bütüncül tarihçi-sosyolojik yönetime bağlıdır. Ona göre de tarihsiz Türk dili tarihi düşünülemez. Kendisinin de dediği gibi *“Türk dili tarihi bir açıdan Türk dili araştırmalarının da tarihidir.”* (2009: 14). Hangi tarih ve coğrafyanın verimlerini araştırmaya giriştiğimizin belli olması için her dönemin tarihi ve coğrafi zemini ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ercilasun, destanları da milli romantik heyecanına uygun biçimde tarihsel bir kaynak olarak kullandığını belirtmektedir. Milli romantik heyecanın başka bir özelliği de başlangıç, çıkış, doğuş mitlerine yöneliştir. Ercilasun da tarihi zemini ortaya koymak için başlangıç dönemleri ve kökenlere inmeye çalışmıştır. Bu, dinler tarihçisi Mircea Eliade’ın kökenlere dönüş miti ya da ebedi dönüş miti dediği bir romantik kavrayışa uygun bir durumdur. Ercilasun bilinmeyen dönemlerde ayrıntılara inmiş, bilinen dönemlere yaklaştıkça ayrıntıdan kaçınmıştır. Çünkü amacı karanlık dönemleri ve kökenleri aydınlatmaktır.

Ercilasun’un eseri üzerinde iki ayrı öğrencisi tarafından birer tanıtma yazısı yayımlanmıştır. Bunlardan birincisi Tören’e aittir (2004: 158-161). İkincisini

ise Baydar kaleme almıştır (2008: 307-313). Her iki tanıtma da eserin öğrenciler ve genel okuyucu için aydınlatıcı özelliğine vurgu yapmaktadır.

Türkçedeki Üçüncü Türk Dili Tarihi Kitabı: Ali Akar'ın Eseri

Caferoğlu'nun ve Ercilasun'un kitaplarından sonra yazılan üçüncü aynı adlı kitap Doç. Dr. Ali Akar'a aittir. Akar'ın kitabında Türk dilinin tarihsel dönemleri Altayistik tasnifleri doğrultusunda ele alınmıştır. Konuların işlenişinde dönemin tarih ve coğrafyası hakkında genel ve temel bilgiler verilmiştir. Belirli bir dönemde ortaya çıkan bir lehçenin temel yapıtları tanıtılmış ve bunlar üzerinde yapılan çalışmaların bibliyografik künyeleri sıralanmıştır. Konularla ilgili metin ve söyleşiler de ilgili bölüme konularak bilgi güncelleştirmesi yapılmıştır. Bilgileri somutlaştırmak amacıyla harita, tablo ve resimler eklenmiştir. Akar'ın kitabı, öncelikle sayısı artan Türk dili ve edebiyatı bölümlerindeki Türk Dili Tarihi dersi için, XV. yüzyıl sonrasında sağlanan gelişmeleri sunması bakımından önemlidir. Çünkü Caferoğlu'nun kitabında bu dönem yer almamaktadır. Akar, XV. yüzyıldan sonraki dönemde Türkiye Türkçesinin gelişimini metinler ve dönemlere göre incelemektedir. Oğuzcanın günümüze değin gelen durumunu inceleyen yazarın bu konudaki tutumu filolojik tarih veya edebiyat tarihi olarak da görülebilir ve kitabının ilgili bölümü özet biçiminde eski ve hatta yeni Türk edebiyatı tarihi olarak da okunabilir. Akar'ın ön sözde belirttiği gibi bu alanda bilgiler hızla eskimekte, güncelliğini yitirmektedir (2005: 9). Yeni bulunan yapıtlar, yayımlanan incelemeler ve ortaya atılan görüşlerin çokluğu nedeniyle bu tür kitaplar aracılığı ile bilgileri yenilemek gerekmektedir. Akar da Caferoğlu'nun ve Ercilasun'un mütevazı bir biçimde kendi kitaplarını kusursuz bulmamaları gibi eksiklerinin olabileceğini açıkça belirtmektedir:

“Tabii hiçbir çalışma eksiksiz değildir ve elinizdeki kitap için de bu hüküm doğrudur.” (Akar, 2006: 9).

Akar'ın kitabı hakkında Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem bir tanıtma yazısı yazmıştır. Bu yazıda Erdem kitabı teknik olarak içindekilere göre tanıttıktan sonra, kitapta her kaynakta bulunabilecek bilgiler yanında özgün bir yön de bulunduğunu belirler. Erdem'e göre *“kitabın en güzel tarafı, her dönemin haritalarla desteklenmiş olmasıdır. Özellikle 176. sayfayı takiben konulan “Yaşayan Türk Lehçelerinin Konuşulduğu Bölgeler” haritası bile tek başına bu kitabın değerini kat kat artıran bir unsurdur. Bilindiği kadarıyla yaşayan Türk lehçeleriyle ilgili Johanson'un haritası çok önemliydi. Akar'ın bu haritası en son ve en ayrıntılı harita olarak karşımıza çıkar. 21. yüzyılda Türk lehçelerinin konuşulduğu coğrafyayı görmemiz açısından kayda değerdir.”* (Erdem, 2006: 171-174).

Üç Eserin Karşılaştırılması

Bu üç “Türk Dili Tarihi” nin gerek bir dil anıtını nasıl inceledikleri gerekse lehçeler sorunu gibi tartışmalı bir konu açısından karşılaştırılmaları, alandaki değerlerinin ve yerlerinin ortaya çıkmasına daha çok yardım edecektir.

Aşağıda öncelikle Orhun Yazıtları’nın ve Nehcü’l-Feradis’in üç Türk dili tarihinde nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu iki yapıt farklı dönemleri temsil ederler. Kök Türk veya Bengü Taş yazıtları denildiğinde yirmiden fazla metin, farklı dönemler ve kültürleri kapsayan Eski Türkçe rünik metinler toplamı veya derlemi kastedilir. Orhun Yazıtları denildiğinde dar anlamda Tonyukuk, Bilge Kağan ve Kül Tigin Yazıtları’nı ifade etmektedir. Nehcü’l-Feradis ise tıpkıbasım ve çeviri yazısını gerçekleştiren Eckmann’ın dediği gibi “*Hakaniye Türkçesini çağataycaya bağlayan Altın Ordu-Harezmi devri Türkçesinin hususiyetlerini öğrenmek için, ana kaynaklarımızdan biridir. Dil araştırmaları bakımından onu bilhassa elverişli kılan nokta, Rabguzi’nin Kısasü’l-enbiya’sı gibi, sade bir dille yazılmış hacimli mensur bir eser olmasıdır...Dili, bu gibi hallerde çok görüldüğü üzere, müstensihler elinde bozulmamış, tam mânâsıyla müellifin devrinde kullanılan dildir. Bu da eserin dil tetkikleri bakımından kıymetini bir kat daha artırmaktadır.*” (Kerderli, 2014: VIII)

Her iki eser de farklı coğrafyalarda farklı alfabelerle yazılmışlardır. Farklı dinî kültürel özellikleri yansıtmaktadırlar. Taşıdıkları önem ve temsil değerleri açısından Türk dili tarihlerinde nasıl ele alındıklarının belirlenip gösterilmesi anılan dil tarihi kitaplarının da değerini gösterecek bir ölçü olabilir.

Caferoğlu Eski Türkçe Devri-1 başlığı altında önce tarih kaynaklarına göre Göktürk tarihini verir. Fransızca, Almanca, Rusça, Macarca, Türkçe kaynaklara dayanarak Göktürk tarihini kültür, siyaset ve din şubeleri açısından betimledikten sonra yazıtların bulunuş ve yayımlanış süreçlerini anlatır. Ardından Göktürk alfabesinin kökenini irdelemeye geçer. Bu alfabenin kökeni hakkında ileri sürülen varsayımları yedi ana başlık altında özetler. Caferoğlu, Orhun yazısının Türk damgalarından türetilen ulusal bir yazı olduğu ve şu ya da bu yabancı alfabeden alınmadığı görüşünden yanadır. Büyük Türkolog oldukça ayrıntılı biçimde ok ve yaz işaretleri başta olmak üzere çeşitli harflerin biçimleri üzerinde durur ve “Millî bir menşeden doğduğunu, ihtiyatla ve inançla ileri sürdüğümüz Orhun hurufatı, Türk kültür, dil ve edebiyat tarihimizin en değerli bir hatırasıdır. İlk dil ve edebiyat yadigârlarımız bu hurufat sayesinde vücuda gelmiş...” yargısına ulaşır (1984: 130). Bu yargıyı Göktürk Türkçesinin ünlü ve ünsüz düzeni ile Rünik Türk Alfabesi tablosu izler. Caferoğlu bu bölümden sonra Göktürkçenin ana bünyesini şu başlıklar altında inceler (1981: 137-144).

1. İsim çekim ekleri (nominatif, genitif, datif-latif, akuzatif, lokatif-ablatif, enstrümental, allatif-direktif, ekvatif, beraberlik eki, nispet eki, diğer ekler, çokluk ekleri, iyelik ekleri)

2. Zamir

3. Fiil tasrif ekleri

4. Partisip ve gerundium

5. Birleşik fiiller ve birleşik sözler

Görüldüğü gibi Caferoğlu bütünlüklü bir dilbilgisi kavramı yerine parça parça ses bilgisi ve kelime bilgisi konularına değinmektedir. Caferoğlu bu bölümün sonunda Kül Tigin, Tonyukuk Yazıtı ve Irk Bitig'den örnek parçalara yer vermiştir.

Ercilasun'un Türk Dili Tarihi'nde Göktürk Türkçesi veya Orhun Yazıtları bağlamında eski Türkçenin dil özellikleri gerek Caferoğlu'na gerekse Akar'a göre daha ileri bir görüşle kaleme alınmıştır.

Ercilasun kendisinin de belirttiği gibi geçmiş dönemlere ilişkin bilgileri ayrıntılı olarak, günümüze yakın bilgileri ise özetle vermektedir. Bu çerçevede içinde öne Köktürk tarihini, Sonra Köktürk yazılı metinlerinin listesini ve tanıtımını, ardından Köktürk yazılı metinlerinin bulunuş, okunuş ve üzerlerinde yapılan çalışmaları anlatıp Köktürk yazısının köken ve yazımına geçer. Burada Ercilasun 15 ayrı görüşü aktarır. Sonuçta o da Caferoğlu gibi Orhun yazısının Türk imleri olduğunu ve Türk damgalarından doğduğunu düşünmektedir (Ercilasun, 2009: 164-171). Bu tartışmanın ardından Ercilasun Köktürkçenin ses özellikleri, biçim özellikleri ve söz varlığı açısından geniş bir incelemeye tabi tutar. Onun kitabının asıl özgün yanı, her dönemin dil özelliklerini ses özellikleri, biçim özellikleri, dizim özellikleri, söz varlığı ve -varsa- yabancı öğeler başlıkları altında incelemesidir. Ercilasun'un Köktürkçe üzerinde verdiği bilgiler, diğer bölümlerde de kullandığı sistematikte şu biçimdedir:

1. Ses özellikleri (ünlüler, ünsüzler, yardımcı ünlüler, ekler)

2. Biçim özellikleri (yapım ekleri, çekim ekleri, fiil, kipler, sıfat-fiiller, zarf fiiller, birleşik fiil)

3. Köktürkçede isim cümlesi

4. Söz varlığı

Ercilasun'un Köktürkçeye ilişkin çalışmaları iki kola ayrılabilir. Birinci kolda çeşitli Köktürkçe sorunları üzerine yazdığı makaleler bulunmaktadır (Ercilasun, 2007: 79-129). Bunların başında da TİKA tarafından tıpkıbasımı yapılan Radloff'un Orhun Atlası'nın başına yazdığı "Wilhelm Radloff ve Türk Bengü Taşları" (Ercilasun, 2007: 119-128) makalesi gelir. Onun bu konudaki

asıl büyük katkısı “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” adlı yapıtıdır. Ercilasun yapıtın önsözünde severek hazırladığı bir eserin sonuna gelmenin güzelliğini ve yıllarca bir konuyla yoğrulup maceralı bir yolculuğun sonunda sevgiliye ulaşmanın, “vuslat” a ermenin mutluluğundan söz eder (Ercilasun, 2016: 18).

Benzer bir karşılaştırma Uygur metinleri üzerinde de yapılabilir. Bu durumda da Ercilasun’un kitabının dilin iç tarihi açısından daha sistemli olduğu görülür. Bu durumuyla Caferoğlu’nun dili, düzenleme biçimi ve biçemi yönünden görece eskimiş görünen yapıtına göre Ercilasun’un kitabı daha kullanışlı ve çağdaş bir çalışmadır. Özellikle Caferoğlu’nun terimleri eskidir. Bunlardan bazıları şunlardır: Mutavaat=dönüşlülük, müşareket=işteşlik, enstrümental=araç durum, meçhullük=edilgenlik, faktitif=ettirgenlik, müzari=geniş zaman...

Akar’ın kitabında Köktürk tarihi ve Köktürkçe Caferoğlu ve Ercilasun’a oranla daha kısa bir yer kaplamaktadır (2005: 75-99). Bu kısa bölüm içinde Köktürk tarihi, hakanların dönemleri, Köktürkçenin özellikleri, yazıtların bulunuşu ve araştırılma tarihi, yazının kökeni gibi alt bölümler bulunmaktadır. Caferoğlu ve Ercilasun gibi Akar da Orhun yazısının kökeni konusuna yer verir. Ancak Akar ayrıntılara inmeden beş ana kuramı aktarır. Açıkça Orhun yazısını Türk işaret ve damga sistemlerine bağlamayan Akar, bu yazının eskiliğine özellikle vurguda bulunmaktadır. Ona ve dayandığı kaynaklara göre çeşitli kurganlarda bulunan yazılar, Orhun yazısının İsa’dan önce 2500 yılından beri kullanıldığını ve Moğolistan’dan Finlandiya’ya, Macaristan’a varan bir yayılım içinde olduğunu göstermektedir. Akar da tablolar biçiminde Orhun yazısının özgün biçimlerini ve ses değerlerini verir. Akar’ın ilgili kaynakların künyelerini titiz biçimde aktardığı da görülmektedir. Bu yapıtta dış tarihe ilişkin geniş bilgi bulunmakta, ancak gramer ve söz varlığı konusunda bir bilgi verilmemektedir.

Her üç kitabın da karşılaştırma yoluyla sınanabileceği başka bir örnek, Harezmi Türkçesinin önemli verimlerinden Nehcü’l-Feradis’tir.

Caferoğlu eserin üç nüshasının Kazan’da olduğunu Şahabettin Mercanî tarafından araştırılan nüshasının kaybolmuş varsayıldığını, Yalta (Kırım) nüshasının Yakub Kemal tarafından incelendiğini, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesindeki Yeni Cami nüshasının ise Zeki Velidi Togan tarafından incelendiğini ancak bunların dışında iki nüshanın daha olduğunu belirtir. Ercilasun da Yalta (Kırım), Yeni Cami ve Mercanî’nin kayıp nüshası olduğunu ifade eder ve kimlerin inceleme yaptığını da verir. Bunların dışında çeşitli kaynaklara dayanarak Kazan ve Petersburg’da birkaç nüshasının olduğunu yazar. Bunlardan birinin Mercanî’nin kayıp nüshası olabileceğini söyler. Akar ise aynı eserin Yeni Cami ve Yalta (Kırım) olmak üzere iki nüshasından söz eder. Bunları

verirken de sadece telif ve istinsah tarihleri ile nüshaları bulan kişileri vermekte yetinir.

Her üç yazar da eserin yazarının Kerderli Mahmud bin Ali olduğunu söyler. Her üçü de istinsah yılını verir. Caferoğlu ayrıca bu şehrin nerede olduğunu da belirtir.

Caferoğlu yazım ve dil özelliklerini ayrıntılı bir biçimde anlatır. Akar ve Ercilasun ise dilin iç tarihi açısından eserin dilbilgisi ve söz varlığı özellikleri hakkında bilgi vermezler. Nehcü'l-Feradis'in dört bölümden oluştuğunu ve hangi konuların işlendiğini Akar da Ercilasun da belirtir ve bölümlerin özetlerini verirler. Caferoğlu yapıtın bölümlerini ve içeriklerini vermez.

Diyaletoloji açısından da üç eserin karşılaştırılması mümkündür. Çünkü Türkiye Türkolojisinin önemli polemik konularından biri dil-lehçe-şive-ağız tartışmalarıdır. Akademik çevrelerde dil-lehçe-şive-ağız ayrımıyla ilgili farklı gelenekler vardır. Caferoğlu zamanında lehçe ve şive birbirinin yerine kullanılabilirdi. Bugün ise daha çok dil ile lehçe arasındaki ayrım konusunda tartışma yaşanmaktadır. Bu tartışmanın simge kişileri aynı zamanda Türkolojide uzmanlıkları kabul edilmiş olan Ercilasun ve Talat Tekin'dir (Demir, 2006: 119-145).

Caferoğlu diyaletoloji konusunu genelden özele doğru lehçe-şive-ağız gelişimi çerçevesinde iki sayfa içinde değerlendirmiştir (1984: 60-62). Caferoğlu'na göre bugün Türk lehçe ve şiveleri arasındaki ayrılık o kadar ileri varmıştır ki, bir Türkmen yahut Özbek kendi kardeşi Yakutla, bir Anadolu'lu, öz dilinden ayrılan Çuvaş ve Yakutla konuşamaz ve anlaşamaz duruma gelmiştir. Çeşitli nedenlerle oluşan bu şiveler üstelik birçok karışık öğeyi içerdiğinden doğru ve sağlam bir tasnife tabi tutulamamaktadır. Caferoğlu şimdilik lehçe-şive ve ağız ayrımları konusunda ileri sürülen kuram ve varsayımlarla ilgili olumlu veya olumsuz bir görüş bildirmeden kısa bilgi vermekte yetinmiştir (Caferoğlu, 1984: 60-65).

Ercilasun daha çok Altayistik, Nostratik ve Avrasyatik dil ailelerine ilgi göstermektedir (2009: 17-32). Makaleler kitabında da Türk Dili Tarihi'nde de lehçe-şive-ağız tartışmalarına hiç yer vermez. Ancak bazı sözlerinden ve görev aldığı projelerden Ercilasun'un "Türk dilleri" yerine "Türk lehçeleri" kullanımını yeğlediği çıkarılabilir (Ercilasun, 2007: 327).

Akar ise Avrasyatik ve Nostarik teorilere değinmeyip dünya dillerini geleneksel bakışla sınıflandıktan sonra Ural-Altay dilleri ve Altay dil birliği kuramını açıklayarak Altayistikte ses denklikleri, ortak özellikler, yayılma alanları, kollar, sayısal veriler ve genel bibliyografya hakkında bilgi vermektedir. Bu bölümün ardından toplam on sayfa içinde "Türk lehçelerinin sınıflandırılması" başlığı altında Radloff, Ramstedt, Samoyloviç, Räsänen, Talat Tekin ve Lars Johanson'un tasniflerini aktarmaktadır (2005: 13-50). Akar Türk lehçelerini

sınıflandırırken R. Rahmeti Arat'ın tasnif ilkelerine dayanır. "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılması" başlığını kullanmasından da anlaşılacağı üzere "Türk Dilleri" biçiminde bir adlandırmayı benimsememektedir (Akar, 2005: 41-49).

Sonuç

Görülüyor ki Türk dili tarihi alanının üç önemli kitabında da Türk tarihi, edebiyatı ve dili kronolojik ve coğrafi açıdan bütün yönleriyle ele alınamamıştır. Bu eserler daha sonraki çalışmalarla tamamlanmaya çalışılmıştır.

İlk büyük Türk dili tarihi yazarı olan Caferoğlu, filolojik kaynaklara başvurmakla birlikte yöntem ve yaklaşım açısından Köprülü'den ve Togan'dan yararlanmıştır. Diğer Türk dili tarihi yazarları da Köprülü-Togan-Caferoğlu'nun eserlerini yeni çalışmalarla destekleyerek eser vermeye çalışmışlar ve eldeki bilgileri güncellemişlerdir.

Caferoğlu gibi Ercilasun da dil tarihini iç ve dış tarih olmak üzere ikiye ayırır. Ercilasun, kitabında dilin yalnız dış tarihini ele almadığını özellikle vurgular. Ercilasun her dönemin dil özelliklerini belirtmeye çalışırken dilin iç tarihini de ortaya koymak istemiştir. Dolayısıyla dil tarihçisi dilin dış tarihini anlatırken tarihçi ve sosyolog gibi davranırken dilin iç tarihi söz konusu olduğunda bir gramerci olmak zorundadır. Akar'ın kitabı bu durumda Caferoğlu ve Ercilasun'a göre dilin dış tarihine ve Türk dili araştırmaları tarihine ağırlık vermektedir. Gerçekte Caferoğlu ve Ercilasun da kitaplarının aynı zamanda bir Türk dili araştırmaları el kitabı olmasına gayret etmişlerdir. Her üç yazar da yararlandıkları veya okuyucu tarafından özellikle görülmesini, bilinmesini istedikleri kaynakları belirtmeye özel bir önem vermişlerdir.

Ercilasun da Akar da kitaplarını öncüleri Caferoğlu gibi bir yöntem izleyerek başlangıçtan 15. yüzyıla kadar getirirler. Sonra hem batı Türkçesini hem kuzey-doğu hem de doğu kollarını içine alacak şekilde bütüncül bir bakış açısı sunarlar. Ancak Ercilasun son olarak Osmanlı Türkçesini ele alırken Akar Modern Türkçe Çağı adı altında Tanzimat, Servet-i Fünun, Meşrutiyet Yılları, Gaspıralı İsmail Bey ve Türkçesi, 20. yüzyılda Türk dili ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili alt başlıklarını vererek kronolojik açıdan günümüze daha çok yaklaştırmıştır. Bu yönüyle onun çalışması son bölümlerine doğru Türk edebiyatı tarihine dönüşmektedir. Caferoğlu ve Ercilasun'un kitaplarında bazı yapıtlar hakkında verilen bilgiler de bir dil tarihinde değil edebiyat tarihinde bulunabilecek bilgilerdir. Bu bağlamda bir Türk dili anıtının dil tarihinde ve edebiyat tarihinde nasıl işlendiğinin de karşılaştırmalı olarak incelenmesi türlerin gelişimi ve iş bölümü açısından olan ile olması gerekeni açık bir biçimde gözler önüne serilebilir. Ne var ki bu başka bir çalışmanın konusudur.

İncelenen ve karşılaştırması yapılan kitaplarda tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri konusu bağımsız bir yer tutmamaktadır. Bu tartışmalı konu her üç yapıtta

da birer alt bölümden ibarettir. Bugün lehçeler konusu dil tarihçiliğinden bağımsızlaşma sürecine girmiştir. Dolayısıyla tarihî Türk lehçelerinin oluşum ve gelişimlerinin bir Türk dili tarihinde mutlaka ele alınması gerekmele birlikte konunun özelliği nedeniyle diyalektolojinin ayrı ve bağımsız çalışmalara konu olması daha uygun görünmektedir. İncelenen Türk dili tarihleri bu bakımdan dengeli ve yerinde bir tutum sergilemektedirler.

Üç kitabın incelenmesi aralarındaki benzerlik ve ayrılıkların belirlenmesi bir yana bırakılırsa bizi iki ana sonuca ulaştırmaktadır:

1. İncelenen kitaplar birbirinin yerini tutacak, biri diğerinin yerine ikame edilebilecek nitelikte değildir. Her birinin ayrı yeri, değeri ve bağımsız niteliği vardır. Üçü de ayrı ayrı belli yönleriyle birer boşluğu kapatmakta ve ihtiyacı karşılamaktadır. Dolayısıyla üç kitaptan eş zamanlı olarak yararlanmak daha uygun olacaktır.

2. Bu çerçevede yeni Türk dili tarihlerinin yazılması da gereklidir. Yeni çalışmalar geçmişte eksik kalan yönleri doldurabileceği gibi yeni ihtiyaçlara da cevap verebilecektir. Yazılacak yeni bir Türk dili tarihinin eksiksiz ve mükemmel olması da beklenmemelidir. Çünkü olağanüstü bir genişlik ve derinliğe sahip olan Türk dilinin tarihi gerçekte tek bir kişi tarafından yazılamayacak boyuttadır. O yüzden kurumsal bir düzenleme ile geniş katılımlı ve uzun soluklu bir Türk dili tarihi yazımına ihtiyaç vardır. Türk dilinin bütün kollarının tarihsel ve dilbilgisel özelliklerini içerecek bir Türk dili tarihi yazılması bugün de bir ihtiyaç olarak ortada durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali (2005), *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Akder, Necati (1954), "Fuad Köprülü'nün İlmî Hayat ve Faaliyetindeki Felsefî Cepheye Umumî Bir Bakış" *AÜ DTCF Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-2, s. 33-39.
- Arat, Reşid Rahmeti (1987), "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Makaleler*, Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 69-149.
- Barthold, W.-Fuad KÖPRÜLÜ (1977), *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2003), *Türk Dili Tarihi*, Ankara, Piramit Yayıncılık.
- Baydar, Turgut (2008), "Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 488 s.", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, s. 307-313.
- Benzing, Johannes- Karl Heinrich Menges (1979), "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", Çeviren: Reşit Küçükboyacı, *Tarihi Türk Şiveleri*, Derleyen: Mehmet Akalın, Ankara, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 1-14.
- Buran, Ahmet-Ercan Alkaya (2007), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, İstanbul, Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1984), *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Çetin, Nurullah (1991), "Türkçede İlk Edebiyat Tarihi", *Türkoloji Dergisi*, Cilt: IX, Sayı:1, s. 143-152.

- Demir, Nurettin (2006), "Türkiye'de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları", *Türkiye'de Dil Tartışmaları*, Derleyenler: Astrid Menz-Christoph Schröder, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.119-145.
- Dilaçar, Agop (1964), *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2007), *Makaleler*, İstanbul, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2009), *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016), *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Erdem, Mehmet Dursun (2006), "Yeni Bir Türk Dili Tarihi Kitabı: AKAR, Ali 2005. Türk Dili Tarihi, Ötügen Yayınları, İstanbul," *Turkish Studies*, Volume 1/1, Summer, s. 171-174.
- Gökalp, Ziya (1331), "Bir Kavmin Tedkîkinde Tâkip Olunacak Usûl", *Millî Tettebbûlar Mecmûası*, Mayıs-Haziran, Sayı: 2, s. 193-205.
- Gökalp, Ziya (1977), *Makaleler-III: Millî Tettebbûlar Mecmûası'ndaki Makaleler*, Hazırlayan: Orhan Durusoy, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karamanhoğlu, Ali (1986), *Türk Dili*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kederli, Mahmud b. Ali (2004), *Nehcü'l-Feradis*, Tıpkıbasım ve Çeviriyazı: Janos Eckmann, Yayımlayanlar: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kirişcioğlu, Fatih (2016), "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Uygulanabilecek Bazı Morfolojik Kriterler-I", *Dil Araştırmaları*, Bahar 2016/18, s.18-28.
- Kononov, A. N. (2006), *Türk Dili Araştırmaları Tarihi*, Çeviren: Kenan Koç, İstanbul, Multilingual Yayınevi.
- Köprülü, M. Fuat (1984), *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. Fuat (1986), "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 3-47.
- Llevend, Ağâh Sırrı (1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, Mustafa (2009), *Tarih İçinde Türk Dili*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Öztürk, Nurettin (2001), *Türk Edebiyatında İnsan*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2003), "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler", *Kırım Dergisi*, Sayı: 12 (45), s. 23-32.
- Tekin Talat, (1989), "Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi", *Erdem* 5, Sayı: 13, s. 141-168.
- Tekin Talat-Mehmet Ölmez (2003), *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul, Yıldız Dil ve Edebiyat 2.
- Togan, Zeki Velidi (1981a), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Togan, Zeki Velidi, (1981b), *Tarihte Usul*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Tören, Hatice (2004), "Tanıtmalar: Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Ahmet B. Ercilasun", *İlmi Araştırmalar*, Güz, Sayı: 18, s. 158-161.